

DOI: 10.25178/nit.2018.1.11

ИЗУЧЕНИЕ И ПРЕПОДАВАНИЕ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ СИБИРСКОЙ ГРУППЫ В УНИВЕРСИТЕТЕ АНКАРЫ

Гюльсум Килли Йылмыз

Университет Анкары,
Турция

В статье дан обзор основных направлений исследований и преподавания тюркских языков сибирской группы в Университете Анкары, начиная с организации первых коллективов с 1930-х гг., вошедших в состав вуза (открыт в 1946 г.). Это первое учебное и научно-исследовательское заведение Турции, где начали преподавать современные тюркские языки в качестве самостоятельных учебных предметов и заниматься их изучением. Процесс в целом делится на два периода.

Первый период — со времени основания университета и до создания в 1992 г. кафедры современных тюркских языков и литератур. Исследования по тюркологии начались с 1936 г. С 1940 г. в учебной программе появились предметы по ответвлениям тюркского языка. Отмечены вклад профессора Абдулкадира Инана (1889–1976), профессора Саадет Чагатай (1907–1989), профессора Хасана Эрена (1919–2007). Рассказано о создании профессором Мустафой Джанполатом и Ф. Семей Барутчу Озондер отдельной кафедры, которая стала называться кафедрой современных тюркских языков и литератур.

STUDYING AND TEACHING TURKIC LANGUAGES OF THE SIBERIAN GROUP IN ANKARA UNIVERSITY

Gülsüm Killi Yılmaz

Ankara University,
Turkey

The article provides a review of the major directions of studying and teaching Turkic languages of the Siberian group at Ankara University, since the 1930s, when the first entities were set up, later to be incorporated into the Universities which was established in 1946. Ankara University was the first educational and research institution in Turkey to start teaching modern Turkic languages as separate academic disciplines and researching them. Overall, the history of Turkic language programs in Ankara can be divided into two stages.

The first period began with the establishment of the university and lasted until the Department of Modern Turkish Languages and Literatures was launched in 1992. Research in Turkology began in 1936, and since 1940s the curriculum featured subjects in specific Turkic languages. The article focuses on the contributions made by professors Abdülkadir İnan (1889–1976), Saadet Çağatay (1907–1989) Hasan Eren (1919–2007). A special discussion of the foundation of a dedicated department by Professors Mustafa Canpolat and F. Sema Barutçu Özönder is also provided. This department came to be known as the Department of Modern Turkish Languages and Literatures.

The second period, having begun in 1992,

Гюльсум Килли Йылмыз — доктор филологических наук (PhD), профессор кафедры современных тюркских языков и литературы факультета языков, истории и географии Университета Анкары. Адрес: 06100 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Sıhhiye Ankara, Turkei. Тел.: (8) 10-90-312-310-32-80 / 1255. Эл. адрес: gulsumkilli@gmail.com, gkilli@ankara.edu.tr

Gülsüm Killi Yılmaz, PhD, Professor, Department of Modern Turkish Languages and Literatures, Faculty of Languages, History And Geography, Ankara University. Postal address: 06100 Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü. Sıhhiye Ankara, Turkei. Tel.: (8) 10-90-312-310-32-80 / 1255. E-mail: gulsumkilli@gmail.com, gkilli@ankara.edu.tr

Второй период — с 1992 года и продолжается по сей день. В первые годы преподавательский состав кафедр современных тюркских языков и литератур полностью состоял из иностранных специалистов: Ю. И. Васильева, Ч. М. Доржу, М. В. Оюн, М. Б. Кунгаа, Т. Н. Боргояковой, А. Т. Тыбыковой и др. Названы наиболее интересные публикации этих специалистов, важные как для самой науки, так и для учебного процесса. Перечислены защищенные в 1990–2000-е годы диссертации, в т. ч. К.-М. Симчита, Г. Килли и др. Названы важные работы — монографии, статьи преподавателей, работающих на кафедре сегодня. Перечислены учебные программы. Отмечена важная роль журнала «Modern Türklük Araştırmaları» (Современные тюркологические исследования), выходящего на базе университета с 2004 г. С 2002 г. ежегодно проводится симпозиум «Современные тюркологические исследования» с участием ученых из разных научных центров Турции.

Отмечен в целом растущий интерес академических кругов Турции к тюркским языкам, к истории, культуре, системе верований тюркских народов Сибири.

Ключевые слова: тюркский язык; Турция; проблемы преподавания; сибирская группа; Университет Анкары; историографический обзор; тюркология

lasts until now. In the first years of its history, the Department of Modern Turkish Languages and Literatures had only foreigners on its staff list, including Yu. I. Vasil'yev, Ch. M. Dorzhu, M. V. Oyun, M. B. Kungaa, T. N. Borgoyakova and A. T. Tybykova. The author discusses the most important contributions these academics made in research and teaching. Also mentioned are the dissertations defended at the department in the 1990s and 2000s, such as those by K.M. Simçit and G. Killi, as well as the monographs and articles by researchers currently on the Department's stafflist and the academic programs provided by the department. A special focus is made on the "Modern Türklük Araştırmaları" journal published by the university since 2004. Since 2002, a symposium in modern Turkic studies has been held by the department, with participation of researchers from various Turkish institutions.

It is notable that the interest in Turkic languages, history, culture and belief systems of Turkic peoples of Siberia in Turkish academic circles is steadily growing.

Keywords: Turkic language; Turkey; problems of teaching; Siberian group of Turkic languages; Ankara University; historiographical review; Turkology

Введение

Преподавание и изучение тюркских языков сибирской группы в Университете Анкары, история которого непосредственно связана с историей Турецкой Республики, на факультете языка и исторической географии, названном так основателем Турецкой Республики Мустафой Кемалем Ататюрком, в целом можно разделить на два периода.

В первое время преподавание тюркских языков Сибири осуществлялось научными сотрудниками отделения турецкого языка и литературы факультета языка и исторической географии в рамках учебных предметов, связанных с турецким языком, в ходе разъяснения таких тем, как история развития тюркского языка в целом, разветвление на разные диалекты, классификация и история фонетики. В этот период были написаны труды, которые давали общее представление о тюрках Сибири и их языках, а также о шаманизме. Также по просьбе Ататюрка, комиссией, в которую входили многие уважаемые ученые и эксперты, а также усилиями Абдулкадира Инана, который являлся в то время главным сотрудником Турецкого Лингвистического общества, и его коллег, на турецкий язык были переведены, хотя не все были напечатаны, многие важные с точки зрения изучения тюркских языков Сибири работы, такие, как «Сло-

варь якутского языка (А-М)» Э. К. Пекарского (Стамбул, типография Абуззии) и «Словарь алтайского и аладагского наречий тюркского языка» В. И. Вербицкого (архив Турецкого лингвистического общества, единица хранения 10).

Во второй период, с началом процесса распада СССР и ростом научных и культурных связей с тюркским миром современности, возникла потребность в знаниях и в специалистах современного тюркского мира. В связи с этим было открыто отделение современных тюркских языков и литератур, начато преподавание и изучение тюркских языков Сибири не только как самостоятельных предметов, но и в сравнении с другими тюркскими языками. Это период непосредственного изучения языка, литературы и фольклора тюрков Сибири.

Представим в настоящей работе важнейшие работы и назовем ученых, педагогов, их учеников.

Первый период

Основы Университета Анкары были заложены в 1925 г. с открытием «Школы права». В 1933 г. был открыт Высший сельскохозяйственный институт, в 1935 г. — факультет языка и исторической географии и другие факультеты. Однако официально Университет Анкары был открыт в 1946 г.

В 1936 г. ученые, которые работали в различных образовательных и научно-исследовательских учреждениях Турции, были направлены в факультет языка и исторической географии университета для преподавания в формате конференции языка, истории и географии тюркского языка, и тем самым на этом факультете начались исследования по тюркологии. Начиная с 1940 г., в учебной программе отделения появились предметы, относящиеся к разным ответвлениям тюркского языка и которые назывались, например, «Восточный турецкий», «Западный турецкий», «Тюркские языки» и «Диалекты (классические и современные)» (Özdemir, Şenol, 2006; Ата, 2007).

Первым из числа преподавателей первого состава кафедры турецкого языка и литературы, кто привлек внимание своими работами о Сибири, стал профессор Абдулкадир Инан (1889–1976) — башкир, покинувший свою страну после Октябрьской революции и поселившийся в Турции. В Университете Анкары А. Инан читал лекции о тюркском языке в целом и классификации тюркских языков, написал множество статей о тюркской народной культуре и фольклоре. Большая часть этих статей связана с системой традиционных верований тюрков Сибири. Такие работы А. Инана, как «Шаманизм в прошлом и в настоящем» (Tarihî ve Bugün Şamanizm) (1954) и «История религии древних тюрков (шаманизм)» (Eski Türk Dinî Tarihi (Şamanizm) (1976), освещают многие вопросы, связанные с системой верований тюрков Сибири. А. Инан по частям перевел на турецкий язык «Материалы по шаманству у алтайцев» (Altay Şamanlığına Dair

Materyaller) А. В. Анохина и опубликовал в работе «История религии древних тюрков».

Он также опубликовал такие статьи, как «Beltir Türkleri» (Тюрки Белтира), «Yakut (Saha) Türkleri» (Тюрки Якутии (Саха), «Tuba (Urenha) Türkleri» (Тюрки Тувы (Урянхая), «Altay-Yenisey Türkleri» (Тюрки Алтая-Енисея), «Altay ve Yenisey Türklerinin Tarihi» (История тюрков Алтая и Енисея), «Sagay Türkleri (Abakanlılar)» (Тюрки Сагая (Абаканцы), «Yakut Şamanizmindeki İJÄ KIIL» (Ижа Киил в якутском шаманизме), где рассматриваются этнические корни тюрков Сибири, их история, фольклор и другие темы (İnan, 1968).

Есть работы профессора Саадет Чагатай (1907–1989), татарки из Казани и дочери известного татарского мыслителя Аяза Исхаки. Она работала на факультете языка и исторической географии с 1943 г., и ее исследования были связаны с тюркскими языками Сибири. Чагатай преподавала тюркские диалекты в отделении турецкого языка и литературы, опубликовала двухтомник «Türk Lehçeleri Örnekleri» (Образцы тюркских языков), которым могут пользоваться студенты и те, кто интересуется этой темой. В изданной в 1977 г. и включающей в себя существующие ныне диалекты и говоры работе под названием «Образцы тюркских диалектов-2», наряду с краткой информацией о тюрках Саха, Тувы, Хакасии, Алтая и их языках, даны образцы текстов на этих языках. У Чагатай, которая написала множество статей как по истории тюркского языка, так и по грамматике современных тюркских языков, есть статья о происхождении и функциях частицы *ийик* в тувинском языке (*Tuba Ağzında iyik < er-yük (Ийик < Эр-йук* в говоре Туба), *Türkiyat Mestuası* (Çağatay, 1969).

Еще одним ученым, который исследовал в первый период тюрков Сибири и их языки, был профессор Хасан Эрен (1919–2007). В 1948 г. он стал доцентом факультета языка и исторической географии, и в отделении турецкого языка и литературы преподавал историю тюркского языка и историю фонетики тюркского языка. Известно, что на своих занятиях он уделял большое внимание якутскому и чувашскому языкам (Zülfikar, 2008).

Хасан Эрен окончил Будапештский университет, с целью получения звания доцента написал диссертацию на французском языке «Монгольские элементы в тюркских языках Сибири». В работе непосредственно говорится о тюркских языках Сибири. К сожалению, рукописный труд Эрена был в единственном экземпляре и сгорел в пожаре, возникшем во время бомбежки Будапешта в годы Второй мировой войны (Sertkaya, 2012).

На основе своей диссертации Эрен впоследствии написал статью «Монгольские элементы в тюркских языках Сибири», где проанализировал около 50 слов монгольского происхождения (Eren, 1950). В своих многочисленных статьях о турецко-монгольских языковых связях и этимологии Эрен касался и темы тюркских языков сибирской группы. В Тюркской энциклопедии он написал

такие статьи, как «Чулымские тюрки» (Тюркская энциклопедия (ТЭ), XII, 1963, 150–151), «Койбалы» (ТЭ, XXII, 1974, 247), «Куманды и кубанды» (ТЭ, XXII, 1975, 343–344), «Куйерики» (ТЭ, XII, 1975, 439), «Теленгиты» (ТЭ, XXXI, 1981, 62) и «Телеуты» (ТЭ, XXXI, 1981, 69), где дается информация о тюркских народах Сибири и их языках.

Начиная с последних лет СССР, постепенно стали устанавливаться научные и культурные связи с тюркским миром бывших советских республик. Впервые в 1991 г. в рамках программы обмена на два месяца поехала в Якутию Ф. Сема Барутчу (ныне Озондер. – *ред.*), в то время доцент кафедры турецкого языка и литературы, известная исследовательница древнетюркского языка. В Якутии она познакомилась с учеными, собрала материалы о языке и литературе саха. После этого, в 1992 г., с 15-дневным визитом она посетила Туву, где приняла участие в разных научных и культурных мероприятиях.

Позже по инициативе комитета, который состоял из преподавателей отделения турецкого языка и литературы во главе с профессором Мустафой Джанполатом и доцентом Ф. Семой Барутчу, интересующимися современными тюркскими языками, была начата работа по созданию в университете отдельной кафедры, где преподавались и изучались бы все ответвления тюркского языка в качестве самостоятельных предметов в исторической целостности. В результате этой работы по решению Правления Совета по высшему образованию от 11 марта 1992 г. на факультете языка и исторической географии была создана кафедра современных тюркских языков и литератур. Она состояла из пяти отделов: северо-восточные тюркские языки и литературы (саха (якутский), тувинский, хакасский и алтайский), северо-западные (кипчакские) тюркские языки и литературы, юго-западные тюркские (огузские) языки и литературы, юго-восточные (Туркестан-уйгурский) тюркские языки и литературы и чувашский тюркский язык и литература.

Первым заведующим кафедрой стал профессор Мустафа Джанполат, известный своими работами по древнетюркскому языку. Первые учебные программы кафедры, изначально задуманной как место для получения образования как на уровне бакалавриата, так и на уровне магистратуры в структуре Института социальных наук, были подготовлены профессором Ф. Семой Барутчу Озондер, которая заведует кафедрой с 1997 г. В учебных программах, которые менялись в связи с повышением квалификации преподавательского состава и возрастающей необходимостью в знаниях по разным направлениям, неизменным оставался принцип преподавания всех ветвей тюркского языка во взаимосвязи.

За исключением отдела чувашского языка и литературы, на который до 2013 г. не принимались студенты на бакалавриат из-за того, что преподавательские кадры только готовились, во всех отделах работали программы бакалавриата. По годам число может меняться, но, как правило, каждый год на кафедру принимаются около 40 студентов по результатам всеобщего экзамена

для всех абитуриентов Турции. До 2013 г. программы кафедры предусматривали распределение студентов по отделам в соответствии с их интересами еще на первом курсе, и, таким образом, каждый год примерно по 10 студентов принимались на отдел северо-восточных тюркских языков и литератур.

В четырехлетней программе бакалавриата северо-восточных (якутский, тувинский, хакасский, алтайский) тюркских языков и литератур, применявшейся в период с 1992 по 2013 гг., помимо таких общих предметов, как история турецкого языка, старая письменность, турецкая лингвистика так же преподавались якутский, тувинский, хакасский, алтайский языки, которые имеют свою письменность, и шорский, долганский, тофаларский и чулымский, которые ограничены в своем использовании ввиду отсутствия письменности у некоторых из них.

Второй период

В первые годы после открытия преподавательский состав кафедры современных тюркских языков и литератур полностью состоял из иностранных специалистов. В отделе северо-восточных тюркских языков и литератур (якутский, тувинский, хакасский, алтайский) в первом преподавательском составе в качестве «иностранцев» преподавали такие ученые, как Юрий Иванович Васильев (в 1992–1995 гг.) из Республики Саха, Чургуй-оол Михайлович Доржу (в 1992–1994 гг.), Мира Викторовна Оюн (ныне Бавуу-Сюрюн. — *ред.*) (в 1994–1995 гг.), Маргарита Базыр-ооловна Кунгаа (в 1997–2003 гг.) из Республики Тыва, Татьяна Николаевна Боргоякова (в 1994–1996 гг.) из Республики Хакасия, Александра Тайбановна Тыбыкова (в 1994–1995 гг.) из Республики Алтай. Этот первый преподавательский состав не только вырастил местных специалистов в Университете Анкары, но и в процессе работы, а также после отъезда продолжил поддерживать связи с научными кругами Турции, обеспечивая тем самым появление местных специалистов и в других университетах Турции, накопление знаний о сибирской группе тюркских языков и рост интереса к данной теме.

Особенно в первый период самыми большими трудностями были отсутствие исследований о методах обучения носителя одного тюркского языка другому тюркскому языку, отсутствие необходимых учебных материалов, отсутствие в Турции на тот момент словарей и книг о грамматике тюркских языков Сибири, необходимость подготовки всего учебного материала почти всех предметов самими преподавателями. В то время Интернет не был так развит, как сегодня, и это так же затрудняло обретение визуального и слухового материала. Визуальный и аудиоматериал состоял из аудио или видеокассет, картин, плакатов, брошюр, которые привозил сам преподаватель. В первый период, когда почти не было работ по преподаванию тюркских языков сибирской группы, Ю. И. Васильев, пребывая в то время в Турции, подготовил и опубликовал «Турецко-якутский словарь» (Vasil'uev, 1995), «Образцы народной литературы», который

подготовил вместе с М. Фатихом Киришчиоглу и Гюльсум Килли (Vasil'yev, Kirişcioğlu, Killi, 1996), разговорник «Türkçe ve Sakaca (Yakutça) Konuşuyoruz. Tuuroktu uonna saxalu kapsetieğın» (Говорим на турецком и якутском) (Vasil'yev, 1993), десятки статей о якутском языке, литературе и культуре — все это стало фундаментом для преподавания языка и литературы саха.

С момента основания кафедры начали внедряться магистерские и аспирантские программы, которые выполнялись в Институте социальных наук Университета Анкары. Вместе с этим и в отделе турецкого языка и литературы писались магистерские диссертации по тюркским языкам. Одной из них является магистерская диссертация Кызыл-Маадыра Симчита на тему «Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi» (Морфология тувинского языка), подготовленная под руководством профессора Мустафы Джанполата. Симчит в своей работе провел сравнительный анализ форм тувинского языка с точки зрения исторических периодов тюркского языка. Сегодня он является кандидатом филологических наук и в Тувинском институте гуманитарных и прикладных социально-экономических исследований институте продолжает исследование тувинского языка на академическом уровне.

Первым ассистентом кафедры северо-восточных тюркских языков и литератур является Гюльсум Килли (ныне Килли Йылмаз. — *red*). В 1996 г. она под руководством профессора Ф. Семы Барутчу Озондер защитила магистерскую диссертацию на тему «Kuzey-Doğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi (Сравнительная фонетика северо-восточных тюркских языков)». Свою докторскую диссертацию на тему «Nakas Türkçesinin Ağızları» (Диалекты хакасского языка) она подготовила также под руководством профессора Ф. Семы Барутчу Озондер и защитилась в 2002 г. В этой работе, основанной главным образом на ее полевых исследованиях в 1999 и 2000 гг. в Хакасии, рассматривается фонетика хакасских диалектов в историческом и сравнительном аспектах.

Доцент Гюльсум Килли Йылмаз начала преподавать тюркские диалекты сибирской группы в университете с 20015 г. Предметы, связанные с историей и культурой тюрков и других народов, проживающих в Сибири, преподает старший преподаватель Мустафа Джан Тезич, присоединившийся к кафедре в 2014 г.

Гюльсум Килли Йылмаз изучает языки народов в Сибири, их современное состояние, образование письменности, вопросы взаимоотношений между языком и культурой, фольклор. В числе работ Г. Килли Йылмаз монография «Kuzey ve Güneydoğu Sibirya Türklerinin Dil Durumu» (Языковая ситуация северных и юго-восточных сибирских тюрков) (2010), статьи «Nakasya'da Ana Dilini Koruma Çalışmaları» (Работы по сохранению родного языка в Хакасии) (2007), «Классификация тюркских языков Сибири согласно уровням их исчезновения» (2015), «Nakas Yazı Dilinin Ağız Temelinin Değişimi Üzerine» (Об изменении основы говора хакасского письменного языка) (2014), «Ethno-Demografik Veriler Işığında Sibirya Grubu Türk Dil Değişkeleri» (Изменения тюркских языков сибирской груп-

пы в свете этнодемографических данных) (2016), «Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükler ve Örtmece (Табуированные слова и эвфемизмы в хакасском языке)» (2006), «İlyas Topoyev'in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod Değiştirme (Смена хакасско-русского кода в рассказах Ильи Топоева) (2014), «Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Örtmece Söz Varlığı» (Лексика эвфемизмов о медведе в якутском языке)» (2017).

Старший преподаватель Мустафа Джан Тезич имеет много публикаций о происхождении тюркских народов сибирской группы, в том числе монголов и тувинцев, о национальной идентичности в сибирских обществах. Некоторые из его работ, опубликованных в сборниках и журналах в России и Турции: «Языковая политика и его роль в формировании строительства в Тувинской Народной Республике (Танну-Тува) в 1921–1944 гг.» (2012), «National language as republican politic and the language preferences of the students in Republic of Tuva (Национальный язык как республиканская политика и языковые предпочтения студентов в Республике Тыва)» (2013), «Роль религии в формировании этнокультурной традиции и его влияние на этническую идентичность молодежи на примерах Республик Бурятия и Тыва» (2013), «Формирование определения российской нации в примордиальном конструктивизме (на примере Бурятии и Тувы)» (2013).

На кафедре сегодня также есть два ассистента по исследованиям, которые учатся в аспирантуре. Букет Баран специализируется на тувинском языке, а Умит Шахин — на якутском языке. Прилагаются усилия для отправки научных сотрудников на полевые исследования, для знакомства с научным сообществом в Сибири и расширения своих знаний и опыта в своей области. Например, Букет Баран, будучи магистрантом, летом 2014 г. в течение 15 дней побывала на кафедре тувинского языка и литературы Тувинского государственного университета. В 2017 г. Умит Шахин на шесть месяцев отправлен в Северо-Восточный федеральный университет в Якутию для проведения исследований.

Большинство сделанных за последние несколько лет и продолжающихся в настоящее время магистерских и аспирантских исследований по тюркским диалектам Сибири связано с грамматикой. К ним можно отнести работу Исмета Кылыча «Saha Türkçesinde Fiil Söz Yapımı» (Образование глагола в якутском языке)» (2015) и Букет Баран «Tuva Türkçesinde Fiil Söz Yapımı» (Образование глагола в тувинском языке) (2015). Также Эльдар Орозалиев готовит магистерскую диссертацию на тему «Kırgız ve Hakas Türkçelerinin Fiil Söz Yapımı Bakımından Karşılaştırılması» (Сравнительный анализ кыргызского и хакасского языков с точки зрения образования глаголов)», а Эрсин Картлашмыш — магистерскую диссертацию на тему «Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı» (Образование глагола в хакасском языке)».

В целом, на кафедре современных тюркских языков и литератур большая часть диссертационных исследований на уровне аспирантуры сосредоточена на изучении языка первых литературных произведений, которые способны

пролить свет на различные этапы развития письменных языков, разных тем грамматики, на оценке языковых отношений и результатов, а также на изучении языка фольклора и диалектологических исследованиях. По тюркским языкам сибирской группы диссертации пишут аспиранты кафедры Букет Баран, Умит Шахин и Исмет Кылыч. Их научным руководителем является профессор Гюльсум Килли Йылмаз. У Букет тема — «Tuva Türkçesinde Dilbilgiselleşme» (Атрибуция в тувинском языке), у Умита — «19. Yüzyıl Saha Türkçesi Dinî Çeviri Metinlerinin Dili» (Якутский язык в XIX веке: язык переведенных религиозных текстов), у Исмета — «Saha Türkçesinde Yardımçı Fiiller» (Вспомогательные глаголы в якутском языке).

С 2013–2014 уч. г. изменилась программа бакалавриата отделения современных тюркских диалектов и литератур. В дополнение к общим предметам предлагаются 14 независимых, но параллельных программ (по чувашскому, якутскому, тувинскому, хакасскому, алтайскому, узбекскому, уйгурскому, кыргызскому, казахскому, татарскому, башкирскому, азербайджанскому, туркменскому и кавказским языкам). В новой системе студент выбирает по предмету из двух разных языковых групп и заканчивает программу отделения за 4 года. Из тюркских языков сибирской группы программы преподавания якутского, тувинского и алтайского языков не были открыты из-за отсутствия преподавателей. С 2014 г. работает только программа обучения хакасскому языку. Планируется преподавание якутского, тувинского и алтайского языков, если будут подготовлены местные специалисты или наняты иностранные специалисты.

Программа хакасского языка включает в себя, помимо грамматики, рассчитанной на 2, 3 или 4 академических часа в неделю в течение семи семестров, чтение и письмо, чтение и пересказ, северо-восточные тюркские языки, хакасскую диалектологию, современную хакасскую литературу, фольклор тюркских народов Сибири, языковые связи тюркских народов Сибири, историческая грамматика сибирских тюркских языков, лексика северо-восточных (сибирских) тюркских языков, шорцы и их язык, чулымцы и их язык. Также, согласно данной программе, проводятся занятия по истории, историческим корням соседей тюрков: монголов и тунгусских народов, по этнической и социальной структуре Сибири, истории Сибири, колониальной политике, Республике Хакасия, арктическим и северным малочисленным народам. В последние годы таким образом 12–15 студентов другой языковой программы (например, киргизский, казахский или уйгурский) проходили и предметы, связанные с хакасским языком. Такая образовательная программа, нацеленная на преподавание каждого диалекта, уникальна для Турции.

Программа кафедры, помимо изучения тюркских языков в исторической целостности и с междисциплинарным подходом, направлена на обретение студентом четырех основных языковых навыков (письмо, чтение, речь, понимание) по двум языкам. По этой причине на кафедре большое значение уделяется

привлечению иностранных специалистов, которые являются носителями языка. Вместе с тем, из-за таких причин, как чрезмерная трудность оформления найма иностранного специалиста, вызванная экономическими условиями времени, и безрезультатное ожидание, невозможность найти желающего или подходящего иностранного специалиста, после 2003 г. не удалось нанять иностранного специалиста в отдел северо-восточных тюркских языков и литератур.

Кафедра современных тюркских языков и литератур уделяет особое внимание установлению связей с учебными и научно-исследовательскими учреждениями в тюркоязычных республиках и ведению совместной научной деятельности. В этой связи чрезвычайно важен Протокол о сотрудничестве, подписанный в 2012 г. с Хакасским научно-исследовательским институтом языка, литературы и истории. В 2014 г. в рамках сотрудничества с Хакасским научно-исследовательским институтом языка, литературы и истории была опубликована книга «Çağdaş Türklük Araştırmaları» (Современные тюркологические исследования), куда вошли статьи на разные темы.

С 2004 г. кафедра выпускает журнал «Modern Türklük Araştırmaları» (Современные тюркологические исследования) (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr>). В этом печатном органе кафедры печатаются работы ученых из Турции и разных мест Сибири, посвященные языкам, литературе, истории, фольклору тюркских народов Сибири. В журнале «Современные тюркологические исследования» были опубликованы, в частности статьи В. В. Ушницкого из Республики Саха (Якутия) на тему истории, корней тюрков, истории исследований сибирских тюрков (2017); о связи фольклорных источников о прародителях саха с историей Байкальского региона (2015); о самоидентификации хакасского народа (2012); статьи А. Д. Каксина (2013), З. Е. Каскараковой (2011, 2012), И. М. Таракановой (2012) и Р. А. Сунчугашева (2012) об истории изучения хакасского языка, его лексики, морфологии. Здесь также выходили статьи преподавателя кафедры современных тюркских языков и литератур Гюльсум Килли Йылмаз по социолингвистике, фольклору (2004-2017); работы Джана Тезича по социологии и истории (2011–2015); работы магистрантов и аспирантов, занимающихся изучением Сибири.

Начиная с 2002 г. в университете ежегодно проводится симпозиум «Современные тюркологические исследования» с участием ученых из разных научных центров Турции. В этих встречах со своими докладами выступают лингвисты, фольклористы и историки не только Университета Анкары, но и других университетов страны, представляется очень много докладов о тюркских народах Сибири и их языках.

С 2011 г. обычно в первую неделю мая в университете проходит День тюркологии. В этот день магистранты и аспиранты, как нынешние, так и бывшие, делятся с научным сообществом своими диссертационными исследованиями или работами на разные темы, которыми занимались во время учебы.

Заклучение

По мере накопления знаний о тюркских народах Сибири и их языках в академических кругах Турции растет интерес к тюркским языкам Сибири, а также к истории, культуре, системе верований тюркских народов, живущих в Сибири. Не только в Университете Анкары, но и во всех университетах Турции, где преподаются современные тюркские языки и литературы, молодые исследователи привлекаются к исследованию этих тем. В будущем сотрудничество с различными учебными и научно-исследовательскими институтами Сибири, особенно по вопросам методики преподавания тюркских языков, даст толчок в улучшении качества преподавания и изучения тюркских языков Сибири.

Перевод с турец. яз. М. Б. Кунгаа, под ред. Ч. К. Ламажаа.

SİBİRYA GRUBU TÜRK LEHÇELERİNİN ANKARA ÜNİVERSİTESİNDE ARAŞTIRILMASI VE ÖĞRETİMİ ÜZERİNE

Gülsüm Killi Yılmaz

Ankara Üniversitesi

Tarihi, Türkiye Cumhuriyeti tarihi ile özdeşleşmiş olan Ankara Üniversitesi'nin adını bizzat Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün verdiği Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Sibirya grubu Türk lehçelerinin öğretilmesi ve araştırılmasını kabaca iki döneme ayırmak mümkündür. İlk dönemde Sibirya Türk lehçelerinin Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde görev alan bilimsel kadrolar tarafından Türk dili ile ilgili çeşitli derslerde genel Türk dilinin tarihî gelişimi, kollara ayrılması, sınıflandırılması, ses tarihi gibi konular içinde öğretilmesi söz konusudur. Bu dönemde Sibirya'da yaşan Türkler ve dilleri üzerine genel bilgi veren çalışmalar ile şamanizme ilişkin çalışmalar yapılmış, ayrıca Atatürk'ün isteği üzerine pek çok değerli bilim adamı ve uzmandan oluşan bir komisyon ile o zaman Dil Kurumu Başkanını olan Abdülkadir İnan ve arkadaşlarının da gayretiyle E.K. Pekarskiy'in *Slovar' yakutskogo yazıka adlı sözlüğü* (Yakut Dili Sözlüğü (A-M), İstanbul: Ebuzziya Matbaası, 1945) V. Verbitskiy'in *Slovar' altayskogo i aladagskogo nareçiy* (Altay-Aladağ Türk Lehçeleri Lûgatı, TDK Arşivi, Yer No:Etüt/10) çalışması gibi Sibirya Türk lehçelerinin araştırılması bakımından önem taşıyan eserler, tamamı yayımlanmasa bile Türkçeye çevrilmiştir. İkinci dönemde ise SSCB'nin dağılma sürecine girmesi ve çağdaş Türk dünyası ile bilimsel ve kültürel

ilişkilerin artmaya başlaması ile çağdaş Türk dünyası üzerine bilgi ve yetişmiş uzman ihtiyacı ortaya çıkmış, bunun üzerine Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları bölümü kurulmuş, Sibirya grubu Türk lehçelerinin hem bağımsız hem de diğer Türk lehçeleri ile karşılaştırmalı olarak öğretilmesine ve araştırılmasına başlanmıştır. Bu dönem doğrudan Sibirya Türklerinin dilleri, edebiyatları, folklorları üzerine daha spesifik çalışmaların yapıldığı bir süreçtir.

Ankara Üniversitesi'nin kuruluşunun temelleri 1925 yılında "Hukuk Mektebi"nin açılmasıyla atılmış, bunu 1933 yılında açılan Yüksek Ziraat Enstitüsü, 1935'te Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi ve diğer fakülteler izlemiş, ancak Ankara Üniversitesinin resmî olarak kurulması 1946 yılında gerçekleşmiştir. 1936 yılında çeşitli eğitim ve araştırma kurumlarında çalışan bilim adamlarının Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinde Türk dili, tarihi ve coğrafyasına ilişkin konferans biçiminde dersler vermek üzere görevlendirilmeleriyle DTCTF'de Türkoloji alanında çalışmalar başlamıştır. 1940 yılından itibaren "Şark Türkçesi", "Garp Türkçesi", "Türk Lehçeleri", "Lehçeler (Klasik ve Modern)" gibi adlar altında Türk dilinin çeşitli kollarına ilişkin dersler bölüm programında yer almıştır (Özdemir, Şenol 2006: 33-38; Ata 2007: 20-21).

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nün ilk kadrosunda yer alan öğretim üyelerinden Sibirya alanında çalışmalarıyla dikkati çeken ilk isim kendisi aslen Başkurt Türkü olup Ekim Devrimi sürecinde ülkesini terk edip Türkiye'ye yerleşen Prof. Dr. Abdülkadir İnan'dır (1889-1976). A. İnan, Ankara Üniversitesi'nde genel Türk dili bilgisi ve Türk lehçelerinin tasnifi gibi konularda dersler vermiş, Türk halk edebiyatı ve folklor üzerine çok sayıda makale kaleme almıştır. Bunların önemli bir bölümü Sibirya Türklerinin inanç sistemi ile ilgilidir. A. İnan'ın "Tarihte ve Bugün Şamanizm" (1954) ve "Eski Türk Dinî Tarihi (Şamanizm)" (1976) başlıklı eserleri büyük ölçüde Sibirya Türklerinin inanç sistemine ilişkin konulara ışık tutmaktadır. İnan, A. V. Anohin'in *Altay Şamanlığına Dair Materyaller* (Материалы по шаманству у алтайцев) başlıklı çalışmasını da parçalar halinde Türkçeye çevirip "Eski Türk Dinî Tarihi" başlıklı çalışma içinde yayımlamıştır. Abdülkadir İnan'ın Sibirya Türklerinin etnik kökeni, tarihi, folkloru gibi konuları ele alan "Beltir Türkleri", "Yakut (Saha) Türkleri", "Tuba (Urenha) Türkleri", "Altay-Yenisey Türkleri", "Altay ve Yenisey Türklerinin Tarihi", "Sagay Türkleri (Abakanlılar)", "Yakut Şamanizmindeki İJÄ KIIL" gibi makaleleri yayımlanmıştır (İnan 1968).

Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde 1943'ten itibaren görev yapan, aslen Kazan Tatarı ve ünlü Tatar aydını Ayaz İshakî'nin kızı olan Prof. Dr. Saadet Çağatay'ın da (1907-1989) Sibirya grubu Türk lehçeleriyle ilgili çalışmaları vardır. Çağatay, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Türk Lehçeleri derslerini vermiş, öğrencilerin ve konuya ilgi duyanların kullanabilecekleri "Türk Lehçeleri Örnekleri" adlı iki ayrı ciltten oluşan çalışmasını yayımlamıştır (Özdemir, Şenol 2012:103, 139). 1977 yılında yayımlanan, yaşayan ağız ve lehçeleri içeren *Türk Lehçeleri Örnekleri II* adlı çalışması Saha, Tuva, Hakas, Altay Türkleri ve dilleri konusunda kısa bilgilerin yanı sıra bu lehçelerden metin örneklerini içermektedir. Türk dilinin hem tarihî hem de çağdaş

lehçelerinin gramerine ilişkin çok sayıda makalesi olan Çağatay'ın Tuva Türkçesinde *iyik* parçacığının kökeni ve işlevlerini ele alan bir makalesi de bulunmaktadır (*Tuba Ağzında iyik < er-yük, Türkiyat Mecmuası XV, İstanbul, 1969, 171-174*).

İlk dönemde Sibiryalı Türkleri ve dilleri üzerine çalışmaları olan bir diğer isim de Prof. Dr. Hasan Eren (1919-2007)'dir. 1948 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne doçent olarak atanmış, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Türk dili tarihi ve Türk dilinin ses tarihi ile ilgili dersler vermiştir. Derslerinde Saha ve Çuvaş Türkçelerine özel bir önem verdiği ve üzerinde durduğu bilinmektedir (Zülfikar 2008: 163, 164). Budapeşte Üniversitesi'nde üniversite eğitimini tamamlayan Hasan Eren'in burada Fransızca olarak kaleme aldığı "Sibiryalı Türk Lehçelerinde Moğolca Unsurlar" başlıklı doçentlik tezi doğrudan Sibiryalı Türk lehçeleri üzerinedir. Eren'in tek nüsha el yazması halinde bulunan bu çalışması II. Dünya Savaşı'nda Budapeşte'nin bombalanması sırasında çıkan yangında yok olmuştur (Sertkaya 2012: 5). Daha sonra tezindeki malzemedan yola çıkarak hazırladığı "Sibiryalı Türk Dillerinde Moğol Unsurları" başlıklı makalesinde Moğolca kökenli 50 kadar sözcüğü incelemiştir (*Türk Dili Belleten*, 1950, Seri III, sayı 14-15). Eren, Türk-Moğol dil ilişkileri, etimoloji gibi konulara ilişkin çok sayıda makalesinde Sibiryalı grubu Türk lehçelerine de değinmiş, *Türk Ansiklopedisi*'nde Sibiryalı'da yaşayan Türk halkları ve dilleri ile ilgili bilgilerin yer aldığı "Çulım Türkleri" (*Türk Ansiklopedisi* (TA), XII, 1963, 150-151), "Koyballar" (TA, XXII, 1974, 247); "Kumandılar ve Kubandılar" (TA, XXII, 1975, 343-344), "Küyerikler" (TA, XII, 1975, 439), Telengitler (TA, XXXI, 1981, 62); "Televütler" (TA, XXXI, 1981, 69) maddelerini kaleme almıştır.

SSCB'nin son yıllarından itibaren yavaş yavaş Türk dünyası ile bilimsel ve kültürel ilişkiler kurulmaya başlanmıştır. İlk kez 1991 yılında, Eski Türk Dili üzerine çalışmalarıyla tanınan ve o zaman Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğretim üyesi olan Doç. Dr. F. Sema Barutcu değişim programı kapsamında yaklaşık iki ay süre ile Yakutistan'a gitmiş, Yakutistan'daki bilim çevresi ile tanışmış, Saha dili, edebiyatı konularında malzeme toplamıştır. Daha sonra 1992 yılında Tuva'ya yaklaşık 15 günlük bir gezi gerçekleştirmiş, bu süre içinde de çeşitli bilimsel ve kültürel çalışmalara katılmıştır.

İlerleyen süreçte Prof. Dr. Mustafa Canpolat ve Doç. Dr. F. Sema Barutcu gibi çağdaş Türk lehçeleri konusuna ilgi duyan Türk Dili ve Edebiyatı öğretim üyelerinden kurulu bir komitenin girişimiyle, Türk dilinin dalları ve alt dalları olarak görülen Türk dilinin tüm değişkelerinin, hem tarihsel bir bütünlük içinde hem de bağımsız olarak öğretilmesi ve araştırılmasının hedeflendiği ayrı bir bölümün kurulması çalışmaları başlatılmıştır. Bu çalışmaların sonucunda Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığının 11.3.1992 tarihli kararıyla Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi bünyesinde, Kuzey-Doğu (Saha, (Yakut), Tuva, Hakas, Altay) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Kuzey-Batı (Kıpçak) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Güney-Batı (Oğuz) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Güney-Doğu (Türkistan-Uygur) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları, Çuvaş Türk Lehçesi ve Edebiyatı olmak üzere 5 anabilim dalından oluşan bir bölüm olarak Çağdaş Türk

Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü kurulmuştur. İlk Bölüm başkanı Eski Türk dili alanında çalışmaları ile tanınan Prof. Dr. Mustafa Canpolat'tır. Kuruluşundan itibaren hem lisans düzeyinde hem de Sosyal Bilimler Enstitüsüne bağlı olarak lisansüstü düzeyde eğitim-öğretim vermesi planlanan bölümün ilk ders programları 1997'den bugüne Bölüm Başkanlığı görevini sürdüren Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder'in çalışmalarıyla hazırlanmıştır. Öğretim üyesi kadrosunun gelişmesi, farklı konulardaki bilgi gereksiniminin artmasıyla zaman içinde değişip gelişen bu programlarda, Türk dilinin bütün kollarının çok disiplinli bir yaklaşım içinde öğretilmesi ilkesi her zaman korunmuştur.

Bölümün kuruluşundan 2013 yılına kadar henüz öğretim kadrosu yetişmekte olduğu için lisans programı açılmayan Çuvaş Türk Lehçesi ve Edebiyatı Anabilim Dalı dışındaki tüm anabilim dalları kendi lisans programlarını yürütmüştür. Yıllara göre değişmekle birlikte, genellikle her yıl 40 civarında öğrenci bütün Türkiye'de uygulanan genel bir sınav ile bölüme kabul edilmektedir. 2013'e kadar olan Anabilim dalı programının uygulandığı süreçte birinci sınıftan itibaren öğrencilerin ilgi alanlarına göre anabilim dallarına dağılımı yapılmış, böylece Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalına da her yıl yaklaşık 10 öğrenci kabul edilmiştir.

1992-2013 yılları arasında uygulanan Kuzey-Doğu (Saha (Yakut), Tuva, Hakas, Altay) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalının dört yıllık lisans programında Türk Dili Tarihi, Eski Yazı, Türk Dilbilimi gibi genel derslerin yanı sıra Sibiry Türk lehçelerinden yazı dili olan Saha, Tuva, Hakas, Altay Türk lehçelerinin yanı sıra yazı dili olarak kısıtlı bir biçimde kullanılan ya da yazısı olmayan Şor, Dolgan, Tofa, Çulım Türkçeleriyle ilgili dersler yer almıştır.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünün yeni açıldığı yıllarda görev yapan ilk eğitim-öğretim kadrosu tamamen yabancı uzmanlardan kuruludur. Kuzey-Doğu (Saha (Yakut), Tuva, Hakas, Altay) Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim dalında da Saha Cumhuriyeti'nden Vasil'yev Yuriy İvanoviç (1992-1995), Tuva Cumhuriyeti'nden Dorju Çurguy-ool Mihayloviç (1992-1994), Oyun Mira Viktorovna (1994-1995), Kungaa Margarita Bazır-oolovna (1999-2003), Hakasya Cumhuriyeti'nden Borgoyakova Tat'yana Nikolayevna (1994-1996), Altay Cumhuriyeti'nden Tıbıkova Aleksandra Taybanovna (1994-1995) ilk eğitim-öğretim kadrosunda "yabancı uzman" statüsünde görev yapan bilim adamlarıdır. Bu ilk kadro, çalışmalarıyla sadece Ankara Üniversitesi'nde yerli kadroların yetişmesini sağlamakla kalmamış, hem Ankara Üniversitesinde çalıştıkları süreçte hem de daha sonrasında Türkiye'deki bilim çevresiyle ilişkilerini sürdürerek Türkiye'nin diğer üniversitelerinde de yerli kadroların oluşumunu, Sibiry grubu Türk lehçeleri ile ilgili bilgi birikiminin ve konuya ilginin artmasını sağlamışlardır.

Özellikle ilk dönemlerde bir Türk lehçesi konuşuruna farklı bir lehçenin öğretimi üzerine yöntem çalışmalarının yapılmamış olması, gerekli ders malzemelerinin olmaması, Türkiye'de Sibiry Türk lehçeleri ile ilgili sözlük ve gramer gibi yayınların henüz ortaya çıkmamış olması, hemen hemen bütün derslerle ilgili malzemeyi,

öğreten kişinin hazırlamak zorunda oluşu en büyük güçlükleri oluşturuyordu. Yine bu dönemde internet kullanımını da yaygın olmadığı için görsel ve işitsel malzemeye de ulaşmak güçtü. Görsel ve işitsel malzeme ancak öğretim üyesinin yanında getirdiği teyp ya da videokasetleri, resimler, afişler, broşürler ile sınırlıydı. Sibiry grubu Türk lehçelerinin öğretimi için hemen hemen hiçbir çalışmanın bulunmadığı ilk dönemlerde Y. İ. Vasil'yev'in Türkiye'de bulunduğu süreçte hazırlayıp yayımladığı Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük (1995), M.Fatih Kirişçioğlu ve Gülsüm Killi ile hazırladığı Saha (Yakut) Halk Edebiyatı Örnekleri (1996), Türkçe-Sahaca konuşma kılavuzu niteliğindeki "Türkçe ve Sakaca (Yakutça) Konuşuyoruz (*Tuuroktu uonna saxalu kapsetieğın*)" (1993) çalışması ile Sahaların dili, edebiyatı ve kültürünü tanıtmaya yönelik onlarca makalesi, Saha Türklerinin dilinin ve edebiyatının öğretimi için temel malzeme niteliği taşıması bakımından önemlidir.

Bölümün kuruluşundan itibaren Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'ne bağlı olarak yüksek lisans ve doktora programları da hayata geçirilmiştir. Bununla birlikte ilk yıllarda Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde de Türk lehçeleri üzerine yüksek lisans tez çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan biri de Prof.Dr. Mustafa Canpolat başkanlığında Kızıl-maadır Simçit tarafından hazırlanan "Tuva Türkçesinin Şekil Bilgisi" (2002) adlı yüksek lisans tezidir. Simçit bu çalışmasında Tuva Türkçesinin şekil bilgisini Türk dilinin tarihsel dönemleri ise karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Günümüzde Tuva İnsani Bilimler Enstitüsü'nde görev yapan Filoloji Bilimler Adayı Kızıl-maadır Simçit Tuva Türkçesi ile ilgili çalışmalarını akademik düzeyde sürdürmektedir.

Kuzey-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalının ilk araştırma görevlisi Gülsüm Killi'dir. Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder danışmanlığında "Kuzey-Doğu Türk Lehçelerinin Karşılaştırmalı Ses Bilgisi" (Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996) adlı yüksek lisans tezini 1996 yılında savunan G. Killi, yine Prof. Dr. F. Sema Barutcu Özönder danışmanlığında "Hakas Türkçesinin Ağızları" adlı doktora tezini hazırlamış ve 2002 yılında savunmuştur. Büyük ölçüde kendisinin 1999 ve 2000 yılında Hakasya Cumhuriyeti'nde gerçekleştirdiği alan araştırmasına dayanan bu çalışma, Hakas ağızlarının tarihsel ve karşılaştırmalı ses bilgisi incelemesidir.

2005 yılından itibaren Sibiry grubu Türk lehçeleri üzerine dersler Doç.Dr. Gülsüm Killi Yılmaz tarafından vermeye başlanmıştır. Sibiry'da yaşayan Türk ve diğer halkların tarihi ve kültürü konularına ilişkin dersler ise Bölüm kadrosuna 2014 yılından itibaren katılan Yrd.Doç.Dr. Mustafa Can Teziç tarafından verilmektedir

Gülsüm Killi Yılmaz'ın Sibiry'daki halkların dil durumları, yazı dili oluşumu, dil-kültür ilişkisi, sözlü edebiyat gibi konularda çalışmaları bulunmaktadır. G. Killi Yılmaz'ın "Kuzey ve Güneydoğu Sibiry Türklerinin Dil Durumu" (2010) başlıklı monografisi, "Hakasya'da Ana Dilini Koruma Çalışmaları" (2007), "Классификация тюркских языков Сибири согласно уровням угрозы их исчезновения" (2015),

“Hakas Yazı Dilinin Ağız Temelinin Değişimi Üzerine” (2014), “Etno-Demografik Veriler Işığında Sibirya Grubu Türk Dil Değişkeleri” (2016), “Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükler ve Örtmece” (2006), “İlya Topoyev'in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod Değiştirme.” (2014), “Saha Türkçesinde Ayı ile İlgili Örtmece Söz Varlığı” (2017) bunlardan bazılarıdır.

Yrd.Doç.Dr. Mustafa Can Teziç'in hem Moğol hem de Tuva başta olmak üzere Sibirya grubu Türk halklarının etnik oluşumları, Sibirya toplumlarında ulusal kimlik vb. konulara değinen çok sayıda yayını bulunmaktadır. Rusya ve Türkiye'deki çeşitli dergi ve makale kitaplarında yer alan yayınlardan bazıları şunlardır: “Языковая политика и его роль в формировании строительства в Тувинской народной республике (Танну-Тува) в 1921-1944 гг.” (2012), “National language as republican politic and the language preferences of the students in Republic of Tuva” (2013), “Роль религии в формировании этнокультурной традиции и его влияние на этническую идентичность молодежи на примерах Республик Бурятия и Тыва” (2013), “Формирование определения российской нации в примордиальном конструктивизме (на примере Бурятия и Тувы)” (2013).

Anabilim Dalında ayrıca doktora eğitimlerini sürdüren iki araştırma görevlisi bulunmaktadır.

Buket Baran Tuva Türkçesi, Ümit Şahin ise Saha Türkçesi'nde uzmanlaşmaktadır. Araştırma görevlileri alana gönderilmek suretiyle Sibirya'daki bilim çevresini tanımaları, alanlarıyla ilgili bilgi ve deneyimlerini artırmaları sağlanmaya çalışılmaktadır. Örneğin Buket Baran yüksek lisans eğitimi sırasında, 2014 yılı yazında yaklaşık on beş gün süreyle Tuva Devlet Üniversitesi Tuva Dili ve Edebiyatı bölümünde çalışmalar yapma fırsatı bulmuştur. Ümit Şahin de 2017 yılında Yakut Kuzey-doğu Federal Üniversitesi'ne altı ay için araştırmalarda bulunmak üzere gönderilmiştir.

Sibirya Türk lehçeleri ile ilgili son yıllarda yapılmış ve halen yapılmakta olan yüksek lisans ve doktora çalışmalarının çoğu gramer konularına ilişkindir. İsmet Kılıç'ın “Saha Türkçesinde Fiil Söz Yapımı” (2015), Buket Baran'ın “Tuva Türkçesinde Fiil Söz Yapımı” (2015) bu türden çalışmalardır. Ayrıca Eldar Orozaliyev “Kırgız ve Hakas Türkçelerinin Fiil Söz Yapımı Bakımından Karşılaştırılması”, Ersin Kartlaşmış da “Hakas Türkçesinde Fiil Söz Yapımı” konulu yüksek lisans tezlerini hazırlamaktadır. Genel olarak Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümünde doktora düzeyindeki tez çalışmalarının büyük bölümünü yazı dillerinin gelişiminin çeşitli evrelerini aydınlatacak ilk yazılı eserlerin dil açısından incelenmesi, çeşitli gramer konuları, dil ilişkileri ve sonuçlarının değerlendirilmesi, çeşitli halk edebiyatı ürünlerinin dilleri üzerine çalışmalar ile diyalektoloji çalışmaları oluşturmaktadır. Sibirya grubu Türk lehçeleri alanında da bölümün doktorantlarından Buket Baran “Tuva Türkçesinde Dilbilgiselleşme”, Ümit Şahin “19. Yüzyıl Saha Türkçesi Dinî Çeviri Metinlerinin Dili”, İsmet Kılıç ise “Saha Türkçesinde Yardımcı Fiiller” konulu tez çalışmalarını Doç. Dr. Gülsüm Killi Yılmaz'ın yönetiminde yürütmektedirler.

2013/2014 eğitim-öğretim yılından itibaren Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları lisans programında değişikliğe gidilmiştir. Ortak genel derslerin yanı sıra ayrı ayrı Türk lehçeleri ve bu lehçelerin ait olduğu lehçe grubuyla ilgili derslerin bulunduğu, bağımsız ancak birbiriyle paralel olan 14 ayrı lehçe öğretim programı (Çuvaş, Saha, Tuva, Hakas, Altay, Özbek, Uygur, Kırgız, Kazak, Tatar, Başkurt, Azerbaycan, Türkmen ve Kafkas lehçe programları) bulunmaktadır. Yeni sistemde öğrenci farklı lehçe gruplarından iki lehçe programındaki dersleri seçerek Bölüm programını 4 yılda tamamlamaktadır. Sibirya Türk lehçelerinden Saha, Tuva ve Altay lehçeleri öğretim kadrosunun yetersizliğinden ötürü öğretime açılmamıştır. 2013'ten bu yana sadece Hakas Türkçesi ile ilgili ders programı yürütülmektedir. Uzman yetiştirdiği ya da yabancı uzman istihdam edildiği takdirde Saha, Tuva ve Altay Türk lehçeleri programlarının da açılması planlanmaktadır.

Hakas Türkçesi programında 7 dönem boyunca haftada 2, 3 ya da 4 akademik saat olarak verilen gramer derslerinin yanı sıra, Sözlü ve Yazılı Anlatım, Okuma-Anlama, Kuzeydoğu Diyalekt Alanı, Hakas Diyalektolojisi, Çağdaş Hakas Edebiyatı, Kuzeydoğu Sibirya Türk Halk Edebiyatı, Kuzey-doğu (Sibirya) Türk Dil İlişkileri, Kuzey-Doğu (Sibirya) Türk Lehçelerinin Tarihsel Grameri, Kuzey-doğu (Sibirya) Türk Halk Edebiyatı, Kuzey-doğu (Sibirya) Türk Lehçeleri Söz Varlığı, Şor Türkleri ve Dilleri, Çulım Türkleri ve Dilleri gibi dersler yer almaktadır. Ayrıca bu programda Türklerin Moğol ve Tunguz Kökenli Komşuları, Sibirya'nın Etnik ve Sosyal Yapısı, Sibirya Tarihi, Koloni Politikaları, Hakas Cumhuriyeti, Arktik ve Kuzeyin Az Nüfuslu Halkları gibi Sibirya'da yaşayan halkların tarihi, kökeni vb. üzerine de dersler bulunmaktadır. Son yıllarda bu şekilde 12-15 öğrenci farklı gruptan bir lehçe programı ile (örneğin Kırgız, Kazak ya da Uygur Türkçesi gibi) birlikte Hakas Türkçesi programındaki dersleri almıştır. Bölüm programı her bir lehçenin öğretimine yönelik programı ile Türkiye'de tektir.

Bölümün programı Türk lehçelerinin tarihsel bir bütünlük içinde ve disiplinler arası bir yaklaşım ile öğrenilmesinin yanı sıra öğrenciye iki lehçe ile ilgili dört temel dil yetisini de (yazma, okuma, konuşma, anlama) kazandırılmasını amaçlamaktadır. Bu sebeple anadili konuşuru olan yabancı uzmanların Bölümde istihdam edilmesine büyük önem verilmektedir. Bununla birlikte yabancı uzman kabulü için gerekli sürecin dönemin ekonomik koşullarına bağlı olarak çok uzun sürmesi ve bazen sonuçlanamaması ya da gönüllü veya uygun bir yabancı uzmanın bulunamaması gibi sebeplerden 2003 yılı sonrasında Kuzeydoğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Anabilim Dalında yabancı uzman istihdamı gerçekleştirilememiştir.

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü'nde çeşitli Türk Cumhuriyetlerinde bulunan eğitim-öğretim ve araştırma kurumları ile ilişkiler kurulması ve ortak bilimsel faaliyetler yapılmasına özel bir önem verilmektedir. Bu bakımdan Hakas Dil, Edebiyat ve Tarih Bilimsel Araştırma Enstitüsü ile 2012 yılında imzalanan işbirliği protokolü son derece önemlidir. Ayrıca Hakas Dil, Edebiyat ve Tarih Bilimsel Araştırma Enstitüsü ile ortak olarak 2014 yılında Çağdaş Türklük Araştırmaları adlı

makale kitabı yayımlanmış, bu çalışmada Sibirya grubu Türk lehçeleri ile ilgili çeşitli konuları ele alan makaleler yer almıştır.

Bölümün 2004 yılından beri hayatını sürdüren yayın organı Modern Türklük Araştırmaları Dergisi'nde (<http://mtad.humanity.ankara.edu.tr>) Sibirya grubu Türk halklarının dilleri, edebiyatları, tarihleri, folklorları üzerine Türkiye'den ve Sibirya'nın çeşitli bölgelerinden bilim adamlarının çalışmaları yer almaktadır. Saha Cumhuriyeti'nden V. V. Uşnitskiy'in Sibirya Türklerinin tarihi, kökeni, araştırma tarihi gibi konular üzerine makaleleri (Ушницкий, В. В., А. А. Саввин: замечательный якутский этнограф первой половины XX в., MTAD 2017,14(3): 114-122; Связь фольклорных источников о прародителях саха с историей Байкальского региона (к проблеме приангарских татар) MTAD 2015,12(1):74-81; Самоидентификация хакасского народа: названия татар, кыргыз, хакас и хонгорай в историографии вопроса и в источниках, MTAD 2012,9(2):53-60), A. D. Kaksin, Z. Ye. Kaskarakova, İ. M. Tarakanova, R. Sunçugaşev gibi bilim adamlarının Hakas Türkçesinin araştırılması tarihi, söz varlığı, biçimbilgisi gibi çok çeşitli konularda yazıkları makaleleri (A. D. Kaksin, Вклад М.-А. Кастрена в лингвистическую тюркологию: суждения об "опыте описания койбальской и карагасской грамматики" 1857, MTAD 2013,10(2):55-80), Z. Ye. Kaskarakova (Развитие и становление хакасской общественно-политической терминологии, MTAD 2012,9(4):176-184); Хакасская лексикография на современном этапе, MTAD 2011,8(4):75-81; İ. M. Tarakanova О функциях диминутивов в хакасском тексте. MTAD 2011,8(4):82-91; R. Sunçugaşev, Топонимия Хакасии: этнолингвистическая характеристика, MTAD 2012,9(2):61-68); Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü öğretim üyelerinden Gülsüm Killi Yılmaz'ın çeşitli toplumdilbilim, halk edebiyatı konularına ilişkin makaleleri (Geçmişten Günümüze Şor Türklerinin Dil Durumuna Genel Bir Bakış, MTAD 2016,13(3):244-285; İlya Topoyev'in Öykülerinde Hakasça-Rusça Kod Değiştirme, MTAD 2014,11(1):208-234; Altay Türklerinin Dil Durumu, MTAD 2011,8(3):24-60; Çulım Türklerinin Dil Durumu, MTAD 2011,8(2):85-97; Sibirya Türk Halklarının Dillerinin Hukukî Konumu ve Dil İle İlgili Yasalar, MTAD 2010,7(4):26-48; Hakaslarda Destancılık Geleneği II: Biçim, İçerik, İcra, MTAD 2010,7(3):154-178); Hakaslarda Destancılık Geleneği I: Araştırma Tarihi ve Kaynaklar, MTAD 2009,6(1):16-29); Hakaslarda Ölüm ile İlgili Gelenekler (MTAD 2007,4(4):65-87); Hakas Ağız Araştırmaları Tarihi Üzerine, MTAD 2007,4(3):105-124; Hakas Türkçesinde Tabu Sözcükler ve Örtmece, MTAD 2006,3(3):50-65; Saha Cumhuriyetinde Dil Durumu ve Saha Türkçesinin Konumu, MTAD 2006,3(2):61-70; Hakas Türkçesindeki Ünlü Uzunlukları ve Oluşma Şartları Üzerine, MTAD 2004,1(1):42-54); Can Teziç'in toplumbilim ve tarih ile ilgili yazıları (Rusya Federasyonu'nda Vatan Olgusunun Kimlik İnşasındaki Yeri: Tuva Medyasına Yansıyan Konular, MTAD 2015,12(1):49-73; Buryatya Örneğinde Primordial Bir Olgular Olarak Dil ve Moğol Dil Sahası, MTAD 2011,10(3):60-77; Sibirya alanında çalışma yapan yüksek lisans ve doktora öğrencilerinin çalışmaları (İsmet Kılıç, Dil Hayatı Bağlamında Saha Türkçesinin Durumu, MTAD 2011,8(3):87-100); Tuğba Sarıkaya, Dil Hayatı Bağlamında Tuva Türkçesinin Durumu, MTAD

2011,8(3):121-133), ayrıca Türkiye’deki farklı bilim çevrelerinden bilim adamlarının Sibiryа Türkleri ile ilgili yazıları (Özen Yaylagül’ün Altay Destanları Temelinde Türk Dilinde Yaşam Evrelerinin Adlandırılması, MTAD 2009,6(2):56-65), Naciye Yıldız’ın Sibiryа Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar, MTAD 2008,5(4):84-93), Eyüp Bacanlı’nın Altay Türkçesinde Şimdiki Zamanın Ek Fiili ve İsim Cümlelerinde Şahıs Bildirimi (MTAD 2007,4(3):52-67) Modern Türklük Araştırmaları Dergisi’nde yayımlanmıştır.

2002’den beri her yıl düzenlenen “Çağdaş Türklük Araştırmaları Sempozyumu” hem bölüm elemanları hem de Türkiye’deki farklı bilim çevrelerinden bilim adamlarının katılımıyla gerçekleşmektedir. Bu toplantılara sadece Ankara Üniversitesi’nden değil Türkiye’nin farklı üniversitelerinden dilciler, folkloristler, tarihçiler bildirileriyle katılmakta, Sibiryа Türkleri ve dilleri ile ilgili de çok sayıda bildiri sunulmaktadır.

2011’den beri genellikle Mayıs ayının ilk haftası düzenlenen Türkçenin Varlığı için Türkoloji Günü’nde, özellikle bölümde eğitimini sürdüren ya da tamamlamış yüksek lisans ve doktora öğrencileri, tez çalışmaları ya da eğitimleri süresince ilgilendikleri çeşitli konularla ilgili çalışmalarını bilim çevresiyle paylaşma imkânı bulmaktadır.

Sibiryа Türkleri ve dilleriyle ilgili bilgi arttıkça Türkiye’deki akademik çevrede hem Sibiryа’da konuşulan Türk lehçelerine hem de Sibiryа’da yaşayan Türk halklarının tarihine, kültürüne, inanç sistemine ilgi artmaktadır. Sadece Ankara Üniversitesi’nde değil Türkiye’de Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları alanında eğitim veren bütün üniversitelerde genç araştırmacılar bu konularda çalışmak üzere yönlendirilmektedir. Gelecek yıllarda Sibiryа’nın çeşitli eğitim-öğretim ve araştırma kurumlarıyla birlikte özellikle lehçelerin öğretim yöntemi üzerine çalışmaların artırılması Sibiryа Türk lehçelerinin öğretimi ve araştırılması konusunda daha hızlı yol kat edilmesini sağlayacaktır.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

Ата, А. (2007) Dar-ul-Funun’dan Dil ve Tarih-Coğragi Fakültesine kadar türkoloji öğretimi [Преподавание тюркологии от Дарульфунуна до факультета языка и исторической географии] // Türkiyat Mecmuası. № 1. S. 8–22. (На турец. яз.).

Çağatay, S. (1969) Tuba Ağzında iyik // Türkiyat Mecmuası. № 15. Pp. 171–174. (На турец. яз.).

Eren, H. (1950) Sibiryа Türk Lehçelerinde Moğolça Unsurlar [Монгольские элементы в тюркских языках Сибири] // Türk Dili Bulteni, seri 3. S. 14–15. (На турец. яз.).

İnan, A. (1968). Makaleri ve tezler [Статьи и тезисы]. Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları. (На турец. яз.).

Özdemir, H., Şenol, H. (2006) Dil ve Tarih-Coğragi Fakültesinde Türkoloji tarihi [История тюркологии на факультете языка и исторической географии]. Ankara : Ankara Üniversitesi. (На турец. яз.).

Sertkaya, O. F. (2012) Türkiye ve Moğolistan Araştırmaları [Турция и монголистика] // Türkoloji Gazi. № 11. S. 1–10. (На турец. яз.).

Vasil'yev, Y. İ. (1993) Türkçe ve Sakaca (Yakutça) Konuşuyoruz. Tuuroktı uonna saxalı kapsetieğın [Говорим на турецком и якутском]. Ankara : Ankara Üniversitesi. (На турец. яз.).

Vasil'yev, Y. İ. (1995) Türkçe-Sahaca Sözlük [Турецко-якутский словарь]. Ankara : Ankara Üniversitesi. (На турец. яз.).

Vasil'yev, Y. İ., Kirişcioğlu F., Killi, G. (1996) Sözlü Edebiyat Örnekleri [Образцы народной литературы]. Ankara : Ankara Üniversitesi. (На турец. яз.).

Zülfikar, H. (2008). Hasan Eren anısına [Памяти Хасана Эрена] // Dil Araştırmaları. № 2. S. 162–166. (На турец. яз.).

Дата поступления: 15.02.2018 г.

REFERENCES

Ata, A. (2007) Dar-ul-Funun'dan Dil ve Tarih-Coğragi Fakültesine kadar türkoloji öğretimi [Teaching Turkology from Dar-ul-Funun to the Faculty of Languages, History and Geography]. *Türkiyat Mecmuası*, no. 1, pp. 8–22. (In Turkish)

Çağatay, S. (1969) Tuba Ağzında iyik [«Iyik» in Tuba Language]. *Türkiyat Mecmuası*, no. 15, pp. 171–174. (In Turkish).

Eren, H. (1950) Sibiry Türk Lehçelerinde Moğolça Unsurlar [Mongolian Elements in the Languages of Siberian Turks]. *Türk Dili Bulteni*, issue 3, pp. 14–15. (In Turkish).

İnan, A. (1968) *Makaleri ve tezler [Articles and Abstracts]*. Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları. (In Turkish).

Özdemir, H. and Şenol, H. (2006) *Dil ve Tarih-Coğragi Fakültesinde Türkoloji tarihi [History of Turkology at the Faculty of Languages, History and Geography]*. Ankara, Ankara Üniversitesi. (In Turkish).

Sertkaya, O. F. (2012) Türkiye ve Moğolistan Araştırmaları [Turkey and Mongolian Studies]. *Türkoloji Gazi*, no. 11, pp. 1–10. (In Turkish).

Vasil'yev, Y. İ. (1993) *Türkçe ve Sakaca (Yakutça) Konuşuyoruz. Tuuroktı uonna saxalı kapsetieğın [We Speak Turkish and Yakut]*. Ankara, Ankara Üniversitesi. (In Turkish).

Vasil'yev, Y. İ. (1995) *Türkçe-Sahaca Sözlük [A Turkish-Yakut Dictionary]*. Ankara, Ankara Üniversitesi. (In Turkish).

Vasil'yev, Y. İ., Kirişcioğlu F. and Killi, G. (1996) *Sözlü Edebiyat Örnekleri [Samples of Folk Literature]*. Ankara, Ankara Üniversitesi. (In Turkish).

Zülfikar, H. (2008). Hasan Eren anısına [In Memoriam Hasan Erena]. *Dil Araştırmaları*, no. 2, pp. 162–166. (In Turkish).

Submission date: 15.02.2018.

Для цитирования:

Килли Йылмыз Г. Изучение и преподавание тюркских языков сибирской группы в Университете Анкары [Электронный ресурс] // Новые исследования Тувы. 2018, № 1. URL: <https://nit.tuva.asia/nit/article/view/764> (дата обращения: дд.мм.гг.). DOI: 10.25178/nit.2018.1.11

For citation:

Killi Yılmaz G. Studying and teaching Turkic languages of the Siberian group in Ankara University. *The New Research of Tuva*, 2018, no. 1 [on-line] Available at: <https://nit.tuva.asia/nit/article/view/764> (accessed:). DOI: 10.25178/nit.2018.1.11